

Pumpehuset ved Mjels Sø

Pumpehuset ved Mjels Sø står i dag som et kulturhistorisk monument over mange generationers slid med afvandingen af søen og kamp mod naturens kræfter.

Afvanding af Mjels Sø begyndte i 1850. I første omgang byggede man en vandmølle, der stod færdig i 1852. Møllen drev en vandsnegl, der kunne løfte 378 liter vand i sekundet. Selvom det kan lyde af meget, måtte man dog efter 14 år, i 1866, konstatere, at der fortsat var lang vej endnu. For en opgørelse viste, at Mjels Sø havde et grundareal på 81 tdr. land, hvoraf hele 75 tdr. stadig stod under vand!

Så i 1867 blev vindmøllen solgt, for nu var tiden inde til at benytte langt mere moderne teknologi – en dampmaskine. Afvandingen af Mjels Sø var nemlig særligt krævende, da vandet skulle løftes op mod tre meter. Den nye dampmaskine var på 25 HK, og i Pumpehuset blev der i de følgende år sat fuld damp på kedlerne, så Mjels Sø gradvist blev afvandet. Men i 1872 indtræf en af de værste naturkatastrofer i Danmark i nyere tid.

Stormflodens rasen

Den 12.-14. november 1872 blev store dele af Lolland, Falster og Sønderjyllands østkyst oversvømmet under en meget langvarig og særdeles kraftig østenstorm, som kulminerede med en orkan. De højeste vandstande blev målt til utrolige 3,3 meter over daglig vande, og minimum 80 mennesker omkom i vandmasserne.

Afvandingen af Mjels Sø led med naturkatastrofen et alvorligt tilbageslag. For vandmasserne fossede ind over dæmninger og diger og rev sluser, bygninger og den kostbare dampmaskine ned i afvandingskanalen. Til sidst var den delvist tørlagte sø atter helt opfyldt med samme vandstand som i 1500-tallet – og flere fod under vandoverfladen kunne dampmaskinen lige akkurat skimtes.

Det tog fire år at genopbygge efter stormfloden, også selvom dampmaskinen både blev erstattet og suppleret af endnu en dampmaskine på 14 HK ved Broballe.

Naturen går sin gang

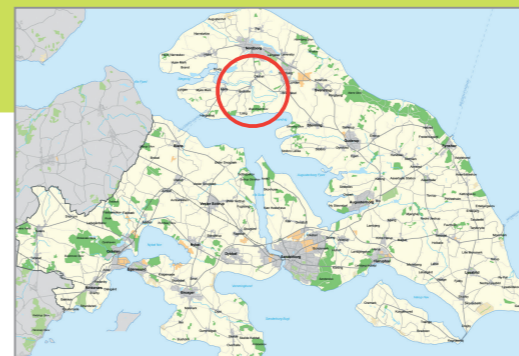
I 1912 betød de teknologiske landevindinger, at dampmaskinen i Pumpehuset ved Mjels Sø blev udskiftet med en

mere effektiv dieselmotor. På trods af adskillige benspænd som f.eks. ekstrem styrtregn i sommeren 1931 og knaphed på diesel under krigen lykkedes det til sidst at afvande Mjels Sø i en sådan grad, at engene kunne pløjes, og korn dyrkes. Men allerede efter et par årtier med gode høstresultater, var jorden flere steder sunket en meter siden afvandingen i 1940'erne. Samtidig kom grundvandsreserverne under pres af stigende forbrug og kraftig afvanding. Så allerede i 1986 begynder man for første gang at tale om en genetablering af Mjels Sø.

Besøg Pumpehuset

I dag ejes den genetablede Mjels Sø af Aage V. Jensen Naturfond, der sammen med Sønderborg Kommune og LAG også står bag en opfattende renovering af det gamle pumpehus i 2016/17. I renoveringen er der lagt stor vægt på at bevare det oprindelige udtryk, og der er således blevet kælet for detaljerne. Pumpehuset er åbent for alle interesserede og byder bl.a. på spændende plancher, der fortæller om søens liv og husets historie og på en udendørs udsigtsplatform, hvor man både kan se og blive klogere på områdets imponerende fugleliv. Sidst men ikke mindst er Pumpehuset et oplagt sted at spise sin madpakke i tørvej, hvis det regner.

Pumpehuset vedligeholdes til dagligt af en frivillig gruppe af lokale ildsjæle, der sætter stor pris på, at alle besøgende både nyder og passer godt på den kulturhistoriske perle.

Sønderborg Kommune
Plan og Myndighed
Rådhusstræde 10
6400 Sønderborg
www.sonderborg.dk

AAGE V. JENSEN
NATURFOND

2055799_05.2017
Tekst og fotos:
NATURFORTÆLLEREN Steen Røhder

Sønderborg

Mjels Sø – en vandrerute

Mjels Sø

Vandreturen frem og tilbage langs Mjels Sø er 4,5 km lang i let og jævnt terræn. Turen byder på en smuk oplevelse af en langstrakt sø i det alsiske bakkelandskab. Søen ligger i en meget lang og smal tunneldal, der er dannet af en gletscher under istiden.

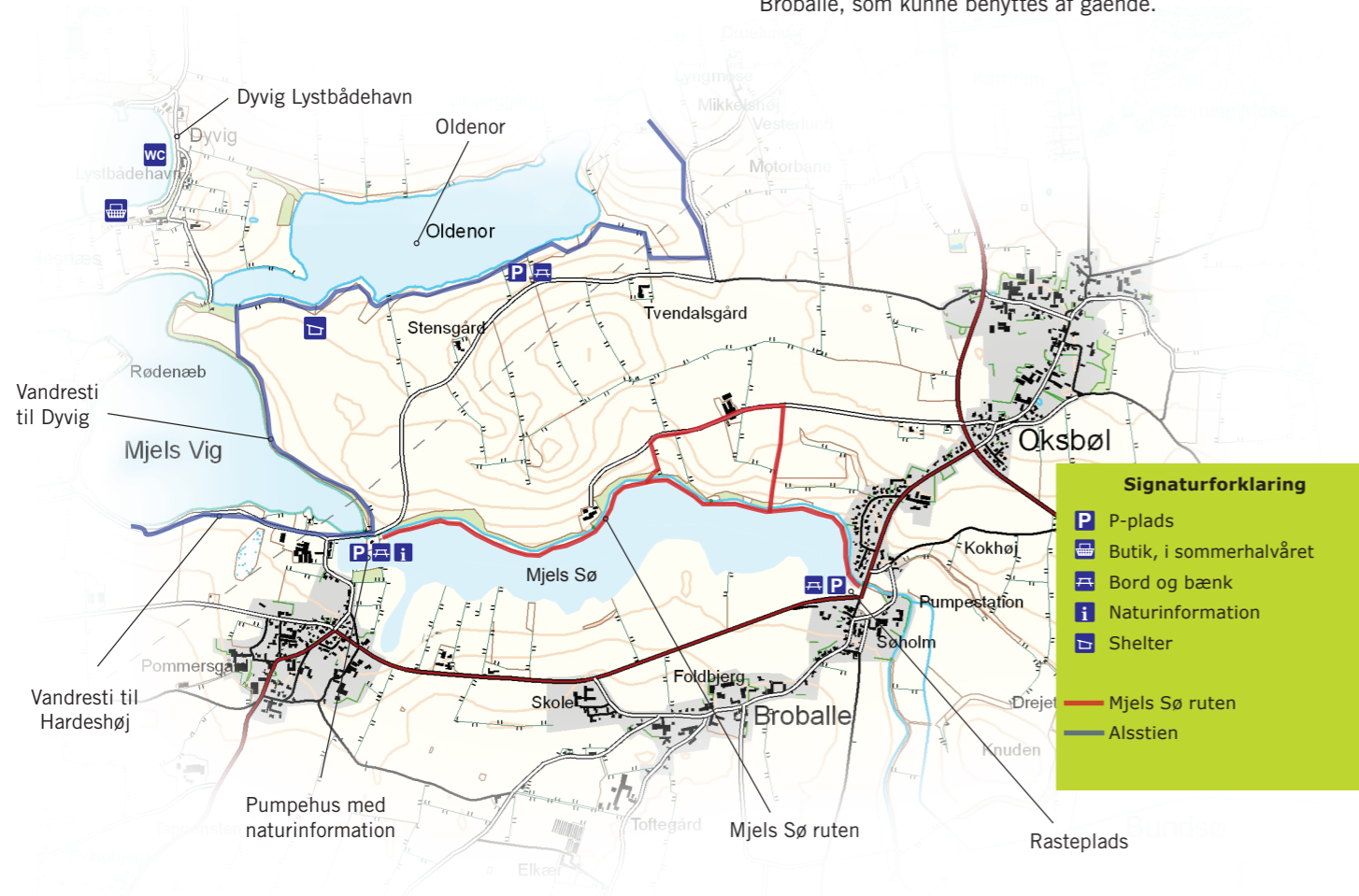
Det er også en tur, hvor man får en god fornemmelse af kulturhistorien, der knytter sig til en tid, hvor man afvandede vådområder for at skaffe mere landbrugsjord.

Mjels Sø har siden 1800-tallet været afvandet og opdyrket, men blev i 2006 genskabt som sø. Fuglelivet har taget rigtig godt imod søen, og nu er der gode naturoplevelser at hente på vandreturen ved søen, hvor man kommer tæt på gæs, ænder og lappedykkere.

Først var det en fjord

Indtil 1500-tallet var Mjels Sø en del af et langstrakt fjord-system, der bestod af det nuværende Mjels Vig, Mjels Sø og den tørlagte Bund Sø. Der var færgested ved Mjelsgård, og sandsynligvis bro eller vadested ved Broballe, som kunne benyttes af gående.

Så blev det en sø

Omkring 1590 byggede Hertug Hans den Yngre en dæmning ved Mjels Vig og en ved Broballe, så man slap for at køre den lange vej udenom fjorden. Der blev sat sluser i, så der kunne løbe vand ud, men ikke ind. Det betød, at det salte vand efterhånden forsvandt, og to ferskvandssøer Mjels Sø og Bund Sø opstod.

Afvanding

Allerede i 1845 blev det første initiativ taget til at afvande søerne. Først da der blev installeret to dampmaskiner til at pumpe vandet ud gennem randkanaler, kom der rigtig gang i afvandingen.

Det gule pumpehus ved Mjels Sø, hvor dampmaskinen stod, er bevaret, og ligger på rastepladsen ved Mjels. Der er kun meget få damp-pumpehuse bevaret i landet, og huset ved Mjels Sø er regnet for at være af unik regional værdi.

Opdyrkning

Gammel søbund er særdeles næringsrig og giver en god høst efter en vellykket afvanding. Gennem årene bliver det imidlertid mere og mere vanskeligt at dyrke, fordi jorden synker sammen i takt med, at den gamle søbund omsættes. Et andet problem er, at udpumpningen af vandet sænker grundvandsstanden, hvilket kan medvirke til mangel på drikkevand.

Genskabelse

Tidene er skiftet og efterhånden blev jorden i Mjels Sø regnet for marginaljord. Derfor blev der efterhånden mulighed for at stoppe med at dyrke arealet, og i 2006 blev søen genskabt med midler fra Skov- og Naturstyrelsen, Sønderjyllands Amt og Nordborg Kommune. Der er brugt midler fra vandmiljøplan II, og ikke mindst har bidrag fra Aage V. Jensens Naturfond gjort projektet muligt at gennemføre.

Kvælstof

Når udvasket kvælstof kommer ud i havet, giver det en øget opblomstring af alger. Dette medfører iltvind, som giver dårligere vilkår for livet i havet, og i værste fald kan det medføre såkaldt "ligtæppe", bundvendinger og fiskedød.

En lavvandet sø, som den nye Mjels Sø, kan omsætte kvælstoffet, så det kommer på luftform, der er helt uskadelig, og siver op i atmosfæren.

Nu bliver vand fra et opland på 1500 ha ledt gennem søen, hvor der forventes en årlig omsætning på 350 kg. kvælstof pr. ha søflade. Det betyder, at Mjels Vig bliver belastet med ca. 20 tons mindre kvælstof pr. år fremover.

Fuglelivet

Ved søen kan man opleve både toppet lappedykker og gråstrubet lappedykker ligge og ruge på deres reder flydende på vandet. Rederne bliver normalt "tøjret" til f.eks. tagrør eller lignende. Da søen blev nyskabt blev rederne hægtet fast til udgåede buske, der var blevet vanddækket, men som stadig stak grene op over vandoverfladen. Gråænder og knopsvaner yngler her nu, og den lille sorte og hvide troland med toppen på hovedet ligger og dykker efter føde sammen med blichøns. Grågæsser har forlængst indtaget søen, og man kan høre deres hyggelige skræppen og iagttage hvordan de trækker mellem søerne i flotte kile-formationer.

Vandreruten

Vandreturen kan starte fra Pumpehuset ved Mjels eller fra Broballe. Begge steder er der P-plads og opsat borde og bænke, hvor madpakken eller kaffen kan nydes. Stien langs randkanalen er meget stemningsfyldt, og man fornemmer søens historie og tidernes skiften, når man betragter den bevarede randkanal i kanten af den genskabte sø. Gulspruv og gærdesmutte synger deres karakteristiske sang fra krattet. Ænder snadrer i søkanten og fiskehejrer troner majestætisk, mens de tålmodigt venter på byttet. Med mindre du vælger at gå tilbage langs randkanalen, går en del af ruten langs asfaltvejen. Herfra er der imidlertid en glimrende udsigt over søen, og der er kun begrænset trafik.

Stiforbindelser

Det kan anbefales at fortsætte turen ad "E Govl", der byder på en flot tur langs Mjels Vig til Oldenor, der er en anden naturgenoprettet sø og videre til det idylliske Dyvig. En tur langs den nye genoprettede 130 ha store Bundsø er også et besøg værd. Her er mulighed for at opleve det rige fugleliv der er fundet sig til rette i og ved søen. Det kan også anbefales at følge vandreruten "Alsstien" gennem Mjels til det lille hyggelige færgeløje Hardeshøj, hvor færgeren "Bitten" sejler den 10 min korte tur over Als Fjord.